

"ופניהם אחורנית ואת ערוות אביהם לא ראו"

מזימתו של חם אבי כנען

מעובד מליקוטי שיחות ח"י [ב] לפרשת נח בתוספת ביאורי-המחבר

בפרשת נח מצינו את העיקרון של "לשון נקיה" בקשר לביטוי "מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה" ממנו למדו בגמרא:

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף ג/א

דאמר רבי יהושע בן לוי לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו שהרי עקם הכתוב שמונה אותיות ולא הוציא דבר מגונה מפיו שנאמר מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהרה

רש"י פסחים דף ג/א

אשר איננה טהורה – ולא כתיב הבהמה הטמאה כי אורחיה, הרי שמונה אותיות עקם הטמאה חמץ אותיות הן, אשר איננה טהורה שלש עשרה אותיות...

כמו כן יש להפיק מפרשתנו הוראה אודות זהירות ב"ראיה", מיחסם-האצילי של שם ויפת אל אביהם השיכור מול כיעור-התנהגותו של חם:

ספר בראשית פרק ט

(כ) וַיַּחֲלֵ נֹחַ אִישׁ הָאֲדָמָה וַיֵּטֶע כָּרְם: (כא) וַיִּשְׁתְּ מִן הַיַּיִן וַיִּשְׁכָּר וַיִּתְּגַל בְּתוֹךְ אֶהְלָה: (כב) וַיֵּרָא חָם אָבִי כְנָעַן אֶת עֲרוֹת אָבִיו וַיַּגֵּד לְשְׁנֵי אֶחָיו בְּחוּץ: (כג) וַיִּקַּח שֵׁם וַיִּפֹּת אֶת הַשְּׂמָלָה וַיִּשְׁימוּ עַל שָׂכְם שְׁנֵיהֶם וַיֵּלְכוּ אַחֲרָנִית וַיִּכְסּוּ אֶת עֲרוֹת אָבִיהֶם וּפְנֵיהֶם אַחֲרָנִית וְעֲרוֹת אָבִיהֶם לֹא רָאוּ: (כד) וַיִּקַּץ נֹחַ מֵיֵינוֹ וַיֵּדַע אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה לוֹ בְּנוֹ הַקָּטָן:

ושכר זהירות-התנהגותם העדינה מדגיש גודל ערכה:

(כה) וַיֹּאמֶר אַרְוֵר כְּנָעַן עֶבֶד עֲבָדִים יִהְיֶה לְאַחִיו: (כו) וַיֹּאמֶר בְּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי שֵׁם וַיְהִי כְנָעַן עֶבֶד לָמוֹ: (כז) וַיִּפֹּת אֱלֹהִים לַיִּפֹּת וַיִּשְׁכֹּן בְּאַהֲלֵי שֵׁם וַיְהִי כְנָעַן עֶבֶד לָמוֹ:

(כג) ויקח קס ויפת – אין כתיב ויקחו אלא ויקח (סנהדרין ע) לימד על קס שנחמץ במלואו יותר מיפת לכך זכו בניו לטלית של ליצית ויפת זכה לקבורה לבניו שנחמך (יחזקאל לט) אתן לגוג מקום קס קבר. וחס קצזה את אביו נחמך בזרעו (ישעיה כ) כן ינהג מלך אשור את קצו מלרים ואת גלות כוס נערים וזקנים ערום ויחף וחשופי קת וגו': ופניהם אחורנית – למה נחמך פעם קניה מלמד שקשקצו אכלו והולכרו להפוך עולם לכסותו הפכו פניהם אחורנית:

אמנם רש"י מיישב בפירושו את כפל תיבת "אחורנית", אבל נותרה עדיין שאלה: לאחר הודעת הפסוק שנית "שהפכו פניהם אחורנית" הרי כבר מובן מאליו ש"וערות אביהם לא ראו" – ולשם מה עיקם הכתוב ט"ו אותיות יתירות?...

הזולת כ"ראי" המשקף את פרצופי...

ויובן בהקדים תורת הבעש"ט, שכאשר רואה אדם רע בזולתו, הרי זו הוכחה שרע זה [או דוגמתו] מצוי בו עצמו, כאדם המביט ב"ראי" אשר "אם פניו נקיים אינו רואה במראה שום דופי" ובאם בכל זאת ראה במראה לכולך וכתם, הרי זה מפני ש"פניו מטונפין".

ולכאורה, שואל רבנו, יש לעיין מהו ההכרח שה"רע" שרואה בזולתו הינו "השתקפות" שלו עצמו? וכי לא יתכן שה"רע" מצוי רק בזולתו ואילו הוא עצמו מושלל לחלוטין מרע שכזה?!

ושמא תאמר שההוכחה לכך היא מעיקרון "ההשגחה-הפרטית", שבוודאי לא לשווא הראו לו משמים את ה"רע" שבזולתו, אלא כדי לרמוז לו מה הוא עצמו צריך לתקן [והיעילות שברמיזה בסגנון עקיף שכזה היא, כדי לעקוף את הבעיה הפסיכולוגית ש"על כל פשעים תכסה אהבה" [אהבת-עצמו] ועל כן קל יותר לאדם להכיר בחסרונות-הזולת לגביהם הוא אובייקטיבי, ורק במחשבה שניה יבין שהוא עצמו ה"נמשל" ¹]

¹ ע"ד תוכחתו של נתן הנביא לדוד המלך באמצעות משל "כבשת הרש" ורק לאחר שחרץ דינו על העשיר, הוצג לפניו את ה"נמשל"....

ומהתזמון של ההשגחה שדווקא אתה תבחין ברע של זולתך, מוכח שהתכוונו לעוררך על "בבואתך-המשתקפת".

אבל הסבר זה אינו מספק, מאחר ותפקידו של יהודי כולל גם את אחריותו לפעול בחבירו ולתקנו כמ"ש: "הוכיח תוכיח את עמיתך" – א"כ מניין הוודאות ש"הראו" לו משמים את בבואתו הוא, שמא "הראוהו" זאת משמים, מפני שהוא זה שנבחר משמים להיות ה"מוכיח" של חבירו, על כן יידעוהו מה להוכיח את חבירו ולסייע לו לתקן פגמיו?!

יתר על כן, עפ"י העיקרון החסידי ש"יהודי" לעולם אינו משמש כ"אמצעי" למשהו אחר, אלא הוא עצמו ה"תכלית", הרי לא סביר שחשיפת פגמי-זולתו [דבר שהוא גנאי לגביו] אינו אלא לתועלת ה"רואה" בלבד, אלא ודאי זהו לתועלת "תיקון-הזולת" ולמענו, אם כן אולי זוהי כל מטרת ה"חשיפה" מלמעלה, ומי יאמר שיש כאן "רמז" להשתקפות פגמי הזולת ב"רואה" עצמו?!

והביאור בזה: וכי תמיד מעקם הכתוב אותיותיו כדי להימנע מ"דבר מגונה"? והלא עשרות פעמים כתוב בתורה: "טמא"²? אלא על כרחך בכל המקומות שנזכר מפורשות "טמא" מדובר בעניין של "הלכה". זו חייבת להיחתך בשפה ברורה, ורק בנושא "סיפורי" מרשה לעצמה התורה לנקוט לשון-נקיה.

אבל מצינו חידוש שגם בנושא שהוא "הלכתי", אם התואר "טמא" איננו חלק מהדין שבא הכתוב לחדש בפסוק זה, אלא הוא רק תיאור סיפור-הרקע, שעליו מתבססת ה"הלכה", יעדיף הפסוק לנקוט גם כאן "לשון נקיה" גם במחיר "עיקום אותיות". לדוגמא:

² התקליטור התורני מדווח על הופעת המילה: "טמא" [בחמשת חומשי תורה] 40 פעם ועוד 10 פעמים המילה: "הטמא", בסך הכל: 50 פעם כמנין גימטריא של "טמא"!

(יא) כִּי יִהְיֶה בְּךָ אִישׁ אֲשֶׁר לֹא יִהְיֶה טָהוֹר מִקֶּרֶה לַלַּיְלָה וַיֵּצֵא אֶל מַחוּץ לַמַּחֲנֶה לֹא יָבֹא אֶל תּוֹךְ הַמַּחֲנֶה:

על אף שכתוב זה הוא בסגנון "הלכתי", אבל מאחר שאין כתוב זה בא לחדש, ש"מקרה-הלילה" מטמא, אלא שמי שהוא "בעל-קרי" עליו לצאת מן המחנה, נמצא שהפרט הזה אינו אלא "נתון-עובדתי" המשמש כרקע לחיובו לצאת מהמחנה, על כן יימנע הכתוב מלבטא "דבר מגונה" אם אפשר לפסוק את הפרט-ההלכתי [חיוב היציאה מן המחנה] גם בלא להזכיר "טמא".

כשם שהדברים אמורים ביחס ל"דיבור" – כך גם ביחס ל"ראיית הרע" אצל הזולת:

כשמבחינים בדבר בלתי הגון שאירע לישראל חבירו, עלינו להתמקד רק בפן-המעשי שעלינו לנקוט כדי לתקנו ו"לכסות את ערוותו". אבל אם אנו מתמוגגים מעצם ה"חולשה" שנתגלתה בזולת, ובזים לו על כך, הרי זה סימן שהראו לנו משמים את פרצופנו אנו...

משל למה הדבר דומה:

פעמים נדרש חולה הבא להיבדק אצל הרופא לחשוף חלקים אינטימיים בגופו לצורך הבדיקה, תפקידו של הרופא להתייחס אך ורק לצד המעשי של הבדיקה והטיפול, אבל חלילה לו "להבחין" במומים-המגונים שנחשפו לפניו, מה גם ללעוג לחולה ולפרסם גנותו... כי אם יעשה כן, זה רק משקף את אישיותו החולנית של הרופא שאיננו ראוי לתפקידו....

כך גם בנמשל, זה שראה רע בזולתו יש כאן השגחה פרטית כפולה: עצם היוודעותו מהרע של חבירו, מורה שעליו האחריות לעסוק בתיקונו על ידי תוכחה וקירוב, אבל אם הוא גם מתעסק ומתרגש מהגנאי שמצא בחבירו [דבר שלא נדרש לצורך תיקונו] הרי זה מורה שהראו לו את פרצופו הוא, ב"ראי" הזולת.

וזה מה שמחדש לנו "כפל-הלשון" בפסוק: "ואת ערוות אביהם לא ראו" – לא רק במובן הפשטני שלא הביטו על אביהם העירום, זה כבר מובן ממה שנאמר לעיל: "ופניהם אחורנית", אלא מבחינה ערכית, לא "הבחינו בגנאי" שבהתנהגות אביהם, הם התייחסו רק למה עליהם לפעול כרגע "לכסות" את הטעון כיסוי, ולא להתעסק ב"שפיטת" נח אביהם.

לא כן חס המתועב, שהתמקד רק ב"הבחנת הגנאי" במעשה אביו, מבלי לחשוב כלל על תיקון המצב, אדרבא ללכת ו"לרכל" על התבזות אביו, כאן השתקף "פרצופו" של חס והיותו "בוזי" בעצמו וכן ראה בזולת רק את ה"התבזות"...

[ע"כ תמצית שיחתו של הרבין]

שכרות-נח משתי זוויות-ראייה:

להבהרת הנושא – יש להבחין בין זווית הראייה של חס לזווית הראייה של שם ויפת, האם הם פשוט "התעלמו" מה"גנאי" שנראה בהתנהגותו או שהם [בהיות "פרצופם" שלהם נקין ראו את התנהגותו באור חיובי?

לשם כך עלינו להבין את הרקע לאירוע המביך של נח השיכור, מלבד הבנת הצורך מפני מה ראתה התורה להתעסק עם "מציצנות-ילדותית" זו של חס?

ומנין לרש"י בפשוטו של מקרא שהמשמעות של "וידע את אשר עשה לו בנו הקטן" היא ש"סרסו או רבעו"³?

להבנת הסיפור, עלינו להתחבר להלם-הטריאומטי הכפול שעבר על נח בצאתו מן התיבה, מחד, נוכח לראות בעיניו את ערימות מיליוני-הגוויות של

³ פרשני רש"י טוענים שהביטוי "עשה לו" משמעו איזו פעולה מעשית ולא רק מה שסיפר בגנותו שהוא דיבור בעלמא... אבל מצינו מקרא מפורש [ספר מלכים א – ב,ה]: "וְגַם אִתָּה יִדְעָתָ אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה לִי יוֹאָב בֶּן צְרוּיָה... ופירש"י על זה: את אשר עשה לי - שהראה הספר ששלח דוד ביד אוריה, (במדרש רבי תנחומא שם). היינו שגילה סודו ברבים בדיבור, ונקרא: "עשה לי" אף שלא עשה בגופו של דוד מאומה...הוי אומר שלא זו היא הוכחת רש"י אשר חס סרסו או רבעו לנח!

בני האדם ובעלי החיים ואת אחריותו האיומה לזוועה זו בכך שלא התעסק בתיקון החברתי של דורו והסתפק בהצללת עצמו ומשפחתו ה"צדיקים"... דבר שגרם לו ייאוש נוראי, עד שמאס בחייו.

ומאידך, המעבר מהאטמוספירה הניסית ששרתה בתיבה, עד שמדמים זאת לעידן ימות המשיח בו "וגר זאב עם כבש", באוירה זו יכלו להתקבל רק אותם בעלי חיים שלא השחיתו דרכם⁴, במשך כל שנת המבול נאסרו האדם וגם החי ב"תשמיש-המיטה" [לא רק מחשש של "פיצוץ אוכלוסין" בתיבה – אלא] מפני שהיו מופשטים מתאוות חמריות! עד כדי שבצאתם מהתיבה היה צורך לצוותו על פריה ורביה:

ספר בראשית פרק ח

(טז) יצא מן התיבה אתה ואשתך ובניך ונשי בניך אתך: (יז) כל החיה אשר אתך מכל בשר בעוף ובבהמה ובכל הרמש הרמש על הארץ הוצא {היצא} אתך ושרצו בארץ ופרו ורבו על הארץ:

רש"י על בראשית פרק ח פסוק טז

(טז) אתה ואשתך וגו' – איך ואשתך כחן התיר להם תשמיש המטה (יז) הולא – הולא כתיב הולא קרי. הולא חמור להם שילאו הולא חס אינם רוצים ללאת הולא חס אתה: ושרצו בארץ – ולא כתיבה מגיד שאף הבהמה והעוף נאסרו בתשמיש:

מבחינה רוחנית הרגיש נח כמו אדם הראשון שקודם חטא עץ הדעת, לפתע בא אליו ציווי הבורא לצאת מהמצב המופשט והנעלה ו"לרדת" אל העולם החמרי ש"לא לתוהו בראה אלא לשבת יצרה" ולעסוק בפריה ורביה ל"יישובו של עולם" מחדש.

ספר בראשית פרק ט

(א) ויברך אלהים את נח ואת בניו ויאמר להם פרו ורבו ומלאו את הארץ.... (ו) וישפך דם האדם באדם דמו וישפך כי בצלם אלהים עשה את האדם: (ז) ואתם פרו ורבו ושרצו בארץ ורבו בה:

⁴ וכנרמז בלשון הפסוק: מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה איש ואשתו ומן הבהמה אשר לא טהרה הוא שנים איש ואשתו" – [ספר בראשית ז, ב]. לשון בלתי רגילה ביחס לבעלי חיים, שאין להם בת זוג קבועה, כי אלו שנכנסו לתיבה לא רק דבקו במינו, אלא גם היו נאמנים לבת זוג קבועה כדרך בני אנוש, מחמת האור האלוקי הניסי שהאיר בתיבת נח. ספר בראשית פרק ז

רש"י בראשית ט, טז:

"אתם פרו ורבו – לפי פשוטו הראשונה לצרכה וכאן לכווי ולפי מדרשו להקיש מי שאינו עוסק צפריה ורביה לסופך דמים:

רמז למצבו זה של נח לאחר שנת המבול מצינו בפסוק "וַיַּחֲלֵ נֹחַ אִישׁ הָאֲדָמָה וַיֵּטֶע כָּרְם" ופירש"י שם:

רש"י על בראשית פרק ט פסוק כ

ויטע כרם – כשנכנס לתיבה הכנים עמו זמורות ויחורי תאנים (ב"ר)

ונלאו מפרשי רש"י לבאר באופן מספק מה טעם הכנים דווקא שני מינים אלו?... ולפי דברינו י"ל שבטרם נכנס לתיבה, הבין נח שבצאתו יהיה בבחינת "עולם חדש ראה"⁵ וחשש שיחזור העולם למצב של קודם החטא, אזי יהא מנוטרל מ"תאוות" במצב של "ולא יתבוששו" ופחד לאבד את "תענוגות- החומר", על כן "הקדים רפואה למכה"... והכנים "זמורות של גפן" שמהם יוציא את פרי הגפן [שהוא "עץ הדעת"] כדי שיתחדש בו הענין והיכולת של "והאדם ידע" וגו' והכין גם "עלי תאנה" למקרה שיכשל בתאוותו ויזדקק לכסות ערוותו...

אבל במצבו הנפשי ובזווית-הראיה שהתחדשה אצלו לאחר שיצא מהתיבה, הרי כאשר קיבל הציווי: "פרו ורבו" לא היה בו כח נפשי לקיימו מפני ב' סיבות:

הראשונה: ייאוש הנורא מהשואה-האיומה שחוזה שנגרמה בעטיו, דבר שהביאו לתחושה של חוסר תכלית בהמשכיות קיום המין-האנושי, והשניה: היותו מופשט מתאוות-נשים עקב פרישותו וקדושתו במשך כל שנת המבול.

אבל מאחר והיה עבד נאמן לקב"ה, ראה חובה לעורר יצרו למצווה זו כדי לקיים "לא לתוהו בראה לשבת יצרה" ועל כן: (כ) וַיַּחֲלֵ נֹחַ אִישׁ הָאֲדָמָה וַיֵּטֶע כָּרְם: ופירש"י: "עשה עצמו חולין שהי' לו לעסוק תחלה בנטיעה אחרת" –

⁵ ר' לוי אמר כל מי שנאמר בו היה ראה עולם חדש א"ר שמואל בר נחמן וחמשה הן נח אתמול (איוב י"ד) אבנים שחקו מים דא"ר לוי בשם ר' יוחנן אפילו אצטרובולין של רחים נימוחו בימי המבול והכא אמר (בראשית ט') ויהיו בני נח היוצאין מן התיבה לומר ראה עולם חדש [מדרש רבה אסתר פרשה ו פסקה ג]

ויש לומר, שאין כאן נימה של ביקורת על עצם נטיעת הגפן, כי אם אדרבא לנמק עיסוקו בזה:

כי בכך רצה להוריד עצמו מדרגתו המופשטת והקדושה, שאיננה נותנת אפשרות להולדה, עד ש"עשה עצמו חולין" כדי שיהיה שייך לתאוות נשים⁶ ורק אז יוכל להוליד, כפי שנצטווה...

אלא הביקורת עליו היא: מדוע לא החל בנטיעה אחרת, ומאחר שהיו עמו לדעת רש"י רק שתי⁷ נטיעות של גפן או של תאנה, היה לו לנטוע תחילה את התאנה, מפני שמזכירה את כשלוננו של אדם הראשון שנזקק לעלי-תאנה...

וכשזוכרים לפני השתיה את עלוליות-ההתבזות, אין יורדים לדיוטה התחתונה... כלומר, אף שכוונתו היתה לטובה אבל כשלוננו נבע מלהיטותו וחפזונו, שרצה תיכף ומיד בצאתו מן התיבה, להביא עצמו לידי תאוה, על כן "נתערבה" עמו נטיה שלילית, כדאיתא במדרש:

מדרש תנחומא בראשית פרק יג

אמרו חכמים בו ביום נטע בו ביום עשה פירות בו ביום בצר בו ביום דרך בו ביום שתי בו ביום נשתכר בו ביום נתגלה קלונו [רמז ללהיטותו וחפזונו] ארז"ל כשבא נח ליטע כרם בא שטן ועמד לפניו א"ל מה אתה נוטע א"ל כרם א"ל מה טיבו פירותיו מתוקים בין לחים בין יבשים ועושין מהן יין המשמח לבבות דכתיב ויין ישמח לבב אנוש (תהלים קד) א"ל שטן בא ונשתתף שנינו בכרם זה [רמז ל"התערבות" הנטיה השלילית להשתתף עם הכוונה החיובית] א"ל לחיי.

מה עשה שטן הביא כבש והרגו תחת הגפן אח"כ הביא ארי והרגו ואח"כ הביא חזיר והרגו ואח"כ הביא קוף והרגו תחת הכרם והטיפו דמו באותו הכרם והשקוהו מדמיהן.

⁶ ראה עד"ז ביעקב אבינו שאמר ללבן בשפה מגושמת: הבה את אשתי... ואבואה אליה" ומקשה רש"י שם: "והלא קל שבקלים אינו אומר כן? אלא להוליד תולדות אמר כן" ושואלים העולם וכי לא די שיאמר לו "הבה את אשתי" ותהא מטרתו להוליד תולדות, למה לו לדבר בסגנון כה מגושם? ומפרש האדמו"ר מקוצק: שיעקב היה כה מופשט מענייני נשים עד שלא היה יכול להתעורר בתאוה זו, רק באמצעות ש"עשה עצמו חולין", נהיה שייך להולדה וד"ל.

⁷ לא כמדרשי אגדה עה"פ הסוברים שהכניס גם גרופיות של זיתים.

רמז לו שקודם שישתה אדם מן היין הרי הוא תם ככבש זו שאינה יודעת כלום וכרחל לפני גוזזיה נאלמה שתה כהוגן הרי הוא גבור כארי ואומר אין כמותו בעולם. כיון ששתה יותר מדאי נעשה כחזיר, מתלכלך במי רגלים ובדבר אחר,

נשתכר, נעשה כקוף עומד ומרקד ומשחק ומוציא לפני הכל נבלות הפה ואינו יודע מה יעשה וכל זה אירע לנח הצדיק מה נח הצדיק שהקב"ה פירש שבחו כך שאר בני אדם על אחת כמה וכמה...

ומזה התגלגלה ההגזמה בשתיית היין, בהצטרפות הסיבה השניה: הדחף "להטביע" את גודל ייאושו מהאסון שגרם, דבר שהניעו להמשיך פרישותו מן האשה⁸ כמ"ש: "וַיֵּשֶׁתְּ מִן הַיַּיִן וַיִּשְׁכַּר וַיִּתְּגַל" ⁹ פתוך אהלה". וכנרמז ברש"י על הפסוק אופן שתייתו לא בכוסיות אלא "במזרקי יין":

רש"י על בראשית פרק ט פסוק כא
(כח) אהלו – אהלה כתיב רמז ל' סצטים שנקראו על שם שומרון שנקראת אהלה שגלו על עסקי היין שנאמר (עמוס ו) הסותים במזרקי יין: ויתגל – לשון ויתפעל:

אבל לכאורה מדוע רש"י בד"ה אהלו דורש את הכתיב ["אהלה"] ברמז רחוק כל כך מהפשט ולא דורש שהכוונה לאהל-אשתו¹⁰?

אלא שאילו היה באהל-אשתו ודאי היה בא עליה, ולא היה חס מעיז להכנס לחדר הורתו וגם היא לא היתה מניחה לבנה חס לבצע זממו בבעלה, אלא ודאי הבין רש"י שנח נשאר באהלו שלו [כי עלה בדעתו להמשיך פרישותו ולא לשמש עמה] ורק בדמיונו היה ב"אהלה" [של אשתו] מחמת התעוררות תאוותו מבולמוס היין ששתה "במזרקי יין", כמנהג בני שומרון.

⁸ וכנרמז ברש"י [טו, ו]. ולפי מדרשו להקיש מי שאינו עוסק בפריה ורביה לשופך דמים: רמז שנטה נח שלא לעסוק בפו"ר עקב ייאושו.

⁹ ולהעיר מפירוש רש"י: "לשון ויתפעל" – ואולי נתכוון לרמז כאן [מלבד הבניין הדקדוקי של התיבה "ויתגל"] שבאמצעות היין הגיע ל"התפעלות התאוה" שבלעדיה לא ניתן להוליד.

¹⁰ כדדריש בב"ר לו, ד. וראה דעת זקנים שהעיר על פירש"י אצל אברהם [בראשית יב, ח]. אהלו - אהלה כתיב בתחלה נטה את אהל אשתו ואח"כ את שלו. לא כדפירש כאן. וכן פ' רבנו בחיי: אהלה כתיב, בתוך אהלה של אשתו, מלמד שתענוג רוב היין מביא לידי רבוי תשמיש.

ולכן העיז חס לכנוס לאהל אביו השכור וכשהבחין בהתעוררות תאוותו, נחרד מהמחשבה שאביו עלול מרוב יינו להתעלם ולשכוח מדכאונו ואז יחליט להכנס לאהל אשתו, על כן החליט למונעו מכך ונחלקו הפירושים באיזה אופן מנעו מלהוליד עוד: "יש אומרים סרסו ויש אומרים רבעו".

ומאחר ורש"י אינו מביא את דרשות חז"ל¹¹ [המלמדים מניין יודעים שסרסו או רבעו], על כרחך שלא מהן הגיע למסקנה זו, אלא מהגיון פשוט: כי מאחר שמנוי וגמור היה אצל חס הרשע למנוע מאביו נח להוליד בן רביעי [כפי שיבואר לקמן נימוקו לזה], הרי הדרך הכי יעילה להשיג זאת היא על ידי "סירוס",

דבר שלא יתכן שיעשנו כאשר אביו בהכרה מלאה, אבל יכול לנצל את מצב-שכרותו ולסרסו פיזית, אז מובטח לו שלא יוולד לו אח רביעי.

אלא שקשה לומר שחס יעיז לעשות מעשה כה חמור בגופו של אביו, מה גם שזה נוגד את איסור שפיכת דמים¹² עליו נצטוו גם בני נח, על כן מביא רש"י בתור פירוש נוסף: "יש אומרים שרבעו" ועי"ז הושחת זרעו לריק. ונשאלת השאלה: מה הרויח בזה? הרי עדיין עלול הוא להוליד בפעם אחרת¹³...?

אלא מכאן רואים גודל צדקותו וטהרתו של נח, שאחר שנודע לו בהתפכחו מיינו, שחס רבעו ופגם באות ברית קודש¹⁴ שלו, החליט נח שלעולם לא ישתמש עוד באבר שנטמא בטומאה חמורה כזו להולדת צאצאים, ממילא מובטח לו לחס שלא יוולד לו אח נוסף לעולם.

¹¹ ראה סנהדרין ע,א. ויל"ש בראשית רמז סא.

¹² גם על פי האמור לעיל הערה 7 הרי מניעת אדם מפו"ר כמוהו כשופך דמים. וגם מפני שלבני נח נאסר לא רק שפיכת דמים הגורמת למיתה אלא אפילו **פציעה בלבד**, כדמוכח מכך שלא מל אברהם אבינו את עצמו קודם שנצטווה מפורשות, כי לא יכול היה "להדר" במצווה שלא נתחייב בה ולעבור על איסור "שפיכת דם עצמו" אפילו שלא מת וראה לקו"ש ח"ה שיחת ויצא.

¹³ ומה שאמרו בגמרא למ"ד רבעו – סרסו ג"כ, אין משמע שזו דעת רש"י, דא"כ היה לו לומר זאת במפורש.

¹⁴ ולהעיר שכל הסיפור עם מעשה חס בא מיד אחרי הפסוק: (יז) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל נֹחַ זֶאת אוֹת הַבְּרִית אֲשֶׁר הִקְמַתִי בֵּינִי וּבֵין כָּל בֶּשָׂר אֲשֶׁר עַל הָאָרֶץ: וכיוון ש"נערה קשתו" של נח, שוב אין זו "בריתי" דקוב"ה ולא נשתמש בה עוד.

והטעם שהתורה מתעסקת בסיפור זה, כי הוא נועד לתת לנו רקע להבנת התמיהה: האמנם יתכן שנח הצדיק בחיר האלוקים שכרת עמו ברית וציווהו

בצאתו מן התיבה: "פרו ורבו" לא קיים נח את הציווי הישיר אליו ולא הוליד צאצאים לאחר המבול? ... על כן הודיענו הכתוב שהיה זה חס הארור ששלל מנח אביו את האפשרות לקיים ציווי בוראו.

משמעות "וירא חס את ערוות אביו"

לאור האמור לעיל [ובהמשך להוראה שלמדנו משיחת הרבין] יובן מדוע בכלל מתעסק המקרא עם פרטי מעשה-שטותי זה של חס ומה לי מה ראה או לא ראה?...

ללמדנו שמלבד הנושא האנושי של כיסוי מערומי-אביהם בשמלה, נבדלו שם ויפת מחס גם בזווית הראיה שלהם על מעשה שכרותו של נח:

חס המתועב דרש מעשה אביו "לגנאי", באומרו ללבו: ראו זקן בן 600 שנה לאחר שנה שלימה של פרישות מתאוות אשה, מלעיט עצמו במזרקי יין, לגרות יצר הרע בעצמו והתאפק לא יוכל... היינו, שחס ראה במעשה אביו "ערוה וגנאי"

ואילו שם ויפת עדיני הנפש [לא זו בלבד שכיסוהו מתוך כבוד "ופניהם אחורנית"¹⁵] מתוך שמירת העיניים והקפדה על כבוד אביהם, אלא] "ערוות אביהם" – במעשה זה – לא הבחינו כלל שיש "גנאי" בדבר, כי מזוית ראייתם כל מה ש"עשה עצמו חולין" ומה ששתה יין, לא למילוי תאוותו עשה, אלא אדרבא, כדי שיוכל להתגבר על ייאושו מחד ועל פרישותו המופלגת מאידך, ולממש את הצו האלוקי "פרו ורבו".

¹⁵ וגם במשמעות הזמן, הם "הביטו אחורנית" מה עבר על אביהם שהביאו להטביע יגונו וייאושו ביין על כן לא הבחינו ב"ערוות-המעשה" שלו, לא כן חס בעל המבט-העכשוי, ראה רק את הגנאי שבהווה.

וכאן נכנסת לתמונה אמרתו של הבעש"ט שמי שמבחין ב"גנאי" שבחבירו, הרי זו השתקפות של "פניו המטונפות" שלו עצמו ב"ראי"...

על כן חס, שהיה בעצמו שטוף בזימה, כדאיתא: "תנו רבנן שלשה שמשו בתיבה וכולם לקו כלב ועורב וחס"... על כן רק הוא ראה את ה"ערוותיות"

במעשה אביו, לא כן אחיו הטהורים שהתייחסו רק לצד המעשי אותו יש לתקן והיינו כיסויו בשמלה.

ומה ראה חס שסרסו?

ומעתה לא נותר לנו אלא לברר מה כל כך הפחיד את חס החשש שמא ייולד לנח בן רביעי, עד כדי שהיה מוכן לעשות מעשה כה נפשע באביו? הבה נעיין ברש"י [נח ט, כה.]:

(כה) ארור כנען – אתה גרמת לי שלא לוליד בן רביעי אחר לשמשני ארור בן רביעי להיות משמש את זרעם של אלו הגדולים שהוטל עליהם טורח עבודתי מעתה. ומה ראה חס שסרסו? אמר להם לאחיו אדם הראשון שני בנים היו לו והרג זה את זה בצביל ירושת העולם ואבינו יצ' לו ג' בנים ועודנו מבקש בן רביעי?:

והדברים פלאיים: וכי כל כדור הארץ לא הספיק לו לחם להתחלק בין ארבעה בנים?.. גם צריך להבין מדוע בחר רש"י להדגיש גירסת רב הונא במדרש: "בן רביעי"? וכי מה מעלה ישנה במספר זה דווקא? ולמה לא סתם כגירסת ר' ברכיה במדרש "בן קטן"?:

מדרש רבה בראשית פרשה לו פסקה ז

א"ר ברכיה הרבה צער נצטער נח בתיבה שלא היה לו בן קטן שישמשנו אמר לכשאצא אני מעמיד לי בן קטן שישמשני כיון שעשה לו חס אותו מעשה אמר אתה מנעת אותי מלהעמיד לי בן קטן שישמשני לפיכך יהיה אותו האיש עבד לאחיו שהן עבדים לי ...

רבי הונא בשם רבי יוסף א"ל אתה מנעת אותי מלהעמיד בן רביעי לפיכך אני מארר בן רביעי שלך...

ויובן מתוך השוואת ה"תקדים" של קין והבל שמזה פחד חם, הלא גם שם לא היה הויכוח כפשוטו על חלוקת הקרקע, וכי לא די לקין מחצית תבל? אלא הויכוח היה על "תכלית היקום" על פי שיטת מי תתממש? כדלקמן:

כלי יקר על בראשית פרק ד פסוק ג

...ונראה לומר על צד הרמז כי קין והבל היו חלוקים בשלימות האדם מה הוא. אם העולם הזה והצלחותיו סוף שלימות האדם ואין שלימות אחריו, או אם יש עוד עולם אחר נצחי וכפי הנראה שקין היה אוהב אדמה סבר שאין חשבון בשאול והעולם הזה אינו משאיר אחריו מאומה על כן בחר לו לחלקו כל חמדות העולם הזה והצלחותיו בחשבו כי יתרון ארץ בכל היא.

והבל סבר כי יש עוד עולם אחר נצחי אשר בו ישיג האדם התכלית האחרון על כן בחר לו להיות רועה צאן הגורם ההתבודדות כדרך שעשו הרבה נביאים כמשה ודוד וזולתם וכדי להקריב מהם קרבן לה'.

ואולי עשו חלוקות ביניהם כדאיתא במדרש (שמ"ר לא יח) בעשו ויעקב שעשו חלוקה ביניהם כי עשו לקח לחלקו כל חמדות העולם הזה כמו שאמר יעבר נא אדוני לפני עבדו ר"ל יקח חלקו קודם ויעקב בחר לחלקו העולם הנצחי וידו אוחזת בעקב עשו היינו בסוף ממשלתו של עשו כך קין והבל עשו חלוקה זו ביניהם. וזה כוונת המדרש (בר"ר כב טז) האומר שקין לקח לחלקו קרקעות והבל לקח מטלטלין כו',

מדרש רבה בראשית פרשה כב פסוק ז

(ז) ויאמר קין אל הבל אחיו ויהי בהיותם וגו' על מה היו מדיינים אמרו בואו ונחלוק את העולם אחד נטל הקרקעות ואחד נטל את המטלטלין דין אמר ארעא דאת קאים עליה דידי ודין אמר מה דאת לביש דידי דין אמר חלוץ ודין אמר פרח מתוך כך ויקס קין אל הבל אחיו ויהרגהו

הורו בזה מה שהיה בלבם בחלוקת שכר העה"ז והעולם הבא כי כל חמדות העוה"ז אין האדם יכול לסלטלן וליקח מהם מאומה להוליקם לעבר עולם הירידה אלא הם כקרקע העומדת במקומה דומה למי שהולך ליריד וקונה שם במעותיו קרקעות ובתים שאינו יכול להוליקם עמו לביתו. ואין לו מהם כי אם מה שהוא אוכל מפריה בעודו בארץ נכריה ובלכתו לביתו ישוב ריקם ומאומה לא ישא בעמלו אשר בנה ואשר נטע ויעזוב לאחרים חיל וחומה אשר יסד. כך העושה העה"ז עיקר אין לו ממנו כי אם מלא כף נחת המושג ממלא חפנים עמל ורעות רוח ואינו משתמש בהם כי אם משך זמן גרותו בעה"ז זה שבתו בבית מעט כגר וכאורח נטה ללון ומאומה לא יוליך עמו אל העולם הנצחי כי שם ביתו וזהו דעת קין וחביריו אוהבי קניני הזמן. והבל הוא המהביל כל קניני הזמן כי מוסר הבלים המה, בחר לו במטלטלין וזהו קיום מצות הש"י שהאדם יכול לסלטל עמו מן המקום אשר הוא עומד בו כאורח וכגר אל המקום אשר הוא שם תושב ואזרח כי בית יעשה לו שם:

הא למדנו שהויכוח בין קין להבל לא היה על "שטחי מחיה" גיאוגרפיים, אלא על "תכלית היקום". ומכאן יש להקיש שגם חששו של חם מתוספת בן רביעי, היה בזה עניין מהותי ולא רק דאגה לחלקו בירושה שיתמעט...

העולם עבר זיכוך מהותי¹⁶ ע"י השמדת דור המבול והצלת "התמצית המזוככת" של האנושות, הלא המה "נח ושלשת בניו" שמהם אמורה לצמוח מעתה "האנושות-החדשה", הנחלקת לשלשה אבות-טיפוס כלליים: "שם, חם ויפת".

חלוקה זו המבדילה בין העמים ה"שמיים" לעמים ה"אירופיים" והעמים ה"אפריקניים" איננה "גזעית" בלבד, אלא בעיקר חלוקה באופי הרוחני-אנושי:

☒ "שם" מייצג את העמים המכירים במונותיאיזם כערך בסיסי בעולם הרוחני,

☒ "יפת" מייצג את מעריצי היופי הרציונאלי-אומנותי של הקונסטרוקציה הלוגית והפיזיקאלית שממנה צמחה תרבות "יון" מצאצאי יפת.

☒ "חם" מייצג את הנהנתנות-החמרנית המתמכרת לחושניות ממנה צמחה התרבות התקשורתית של הקולנוע והבליינות.

משנת החסידות רואה "השתקפות" שלישייה זו גם בכל נפש פרטית, בתור חלקיק מהאנושות הכללית והם: "שם" – צלם האלוקים שבכל יצור אנוש, החש הכנעה טבעית מול כח עליון, ממנו נובעים המצפון והערכים הנשגבים. "יפת" – הרובד הרציונאלי המעריך את התועלתיות-התכליתית שבטבע. ו"חם" – הרובד הלהוט אחר תאוות הבהמיות, המתעלם גם משיקולי מצפון ותועלת...

¹⁶ וכמבואר בספרי חסידות שלכן היה המבול ארבעים יום כנגד ארבעים סאה מידת המקווה, כי העולם "הוטבל" במי המבול לטהרו.

אבל המשותף לשלשת בני נח הללו הוא, היוולדם קודם ל"זיכוד", על כן למרות היותם ה"סולת" שנותרה לאחר סינון הפסולת האנושית ושטיפתה בזרמי המבול, עדיין הם שייכים לעולם הטרם-מבולי.

כך גם במימד הנפשי המיוצג בשלישיה זו: המצפון הערכי, הרציונאליזם וההידוניזם [הנהנתנות-החמרית] המשותף שבשלשתם הוא שייכותם לעולם המוגבל, לתחום ה"יש" הנברא, שהרי אפילו ה"שם" שבנפש הלא הוא המצפון הערכי מבטא עדיין את ה"אני העליון" שלי, את צו מצפוני שלי או

את המצפון הקטגורי של קאנט המייצג את ה"אני הקולקטיבי" של החברה האנושית, שקיומה תלוי בשמירה על צווי מצפון עקרוניים אלו.

ומאחר ושלשתם שייכים למכלול הטבעי-אנושי, הרי כל אחד שליט בתחומו ואינו נוגע בתחום חברו, המצפון המוסרי ["שם"] שליט בתחום הערכי, איננו מסיג את גבול הרציונאליזם ["יפת"] בתחום המדעי-אומנותי, ושניהם גם יחד אין בהם כח לבלום את היצרים החייתיים של ["חס"] כפי שראינו בהיסטוריה של יון ה"תרבותית" שלא בחלה במלחמות שוורים ובני אדם... כשם ש"גרמניה-התרבותית" לא הצליחה לבלום את התפרצות ה"חייתיות-הנאצית".

"יפת אלוקים ליפת וישכון באהלי שם ויהי כנען עבד למו"
נח הצדיק בצאתו מן התיבה, ראה בצו האלוקי אליו "פרו ורבו" [לא רק המשכיות קיום המין-האנושי, לתכלית זו די היה בשם חס ויפת וצאצאיהם, אלא] רצון אלוקי להקים "בן רביעי" שייצג "מין חדש באנושות".

במושגי הקבלה קיימים במערכת העולמות המטאפיזיים ארבע קומות המיוצגים על ידי בני נח:

☒ חס: "עשייה" – עולמנו הפיזי חומרי.

☒ יפת: "יצירה" – עולם הרגשות והיופי

☒ שם: "בריאה" – עולם התבונה הטהורה.

✕ בן רביעי: "אצילות" – עולם ההתבטלות התבונה, הרגשות ואורח החיים המעשי גם יחד, אל האין סוף הטראנסצנדנטאלי, על ידי החדרת האור האלוקי העל-טבעי לתוך כל רבדי האני-האנושי הטבעי.

ה"בן הרביעי" בו חשקה נפשו של נח, היה אמור להיוולד מאב צדיק תמים, אבל הורתו ולידתו יהיו לאחר המבול, הוא יהיה "המין הסגולי" שבאנושות,

שתפקידו יהיה להחדיר את ה"אצילות" נכח ההתבטלות אל התכלית האלוקית העליונה בכל שלשת חלקי-האנושות!

על תוכן תקוותו זו של נח אנו למדים מתוך הברכה שהעניק "בדיעבד" לבניו באומרו: "יפת א-להים ליפת וישכון באהלי שם ויהי כנען עבד למו":

רש"י על בראשית פרק ט פסוק כז

(כז) יפת אלהים ליפת – מתורגם יפת ירחיב: וישכון באהלי שם – יסרה שכינתו בישראל ומדרש חכמים אע"פ שיפת אלהים ליפת שזנה כורס שהיה מצני יפת בית שני לא שרתה זו שכינה

והיכן שרתה במקדש ראשון שזנה שלמה שהיה מצני שם: ויהי כנען עבד. אף משיגלו בני שם ימכרו להם עבדים מצני כנען:

נח חולם על "הרחבת-תחומו" של יפת [האומנות והטכנולוגיה] לכיוון הערכי-מצפוני של "שם", אבל למרות שכורש מבני יפת מכיר בצורך של בניית משכן לה', אין הוא מצליח "להשכין בו שכינה" – לו היה נח מוליד "בן רביעי" [דרגת אצילות – שורש נשמות ישראל] היה מצליח להשכין השכינה בתחתונים.

לכן השתוקק נח ל"בן רביעי" דווקא הוא יכוון את "המצפון-הערכי" של "שם" [המכיר בסמכות אלוקית כלשהי] ו"ירחיב תחומו אל "דת האמת" האבסולוטית, שאיננה מוכתבת מתחושת מצפון סובייקטיבית... הוא יכפיף את המדע והאמנות של "יפת" לשירות התכלית האלוקית העליונה... הוא גם יכניע את החושניות-הבהמית של "חם" [כלשון נח: "ויהי כנען עבד למו"] וירתום גם אותה לשימוש סובלימאטי [מעודן] לשירות הבורא.

מזה פחד כל כך חס, בחששו להמשכיות ממלכת הנהנתנות-החמרנית שלו, באשר אותו "בן רביעי" בקדושתו העליונה קורא עליו תגר-תמידי, עד שמקלקל לו את "טעם החיים" המופקרים... על כן מסר נפשו למנוע מאביו לייצר סוג רביעי באוכלוסיית האנושות!

לו היה נח זוכה היה זה הוא עצמו שהיה מממש תכלית זו, כנרמז בעת היוולדו:

ספר בראשית פרק ה

(כט) וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ נֹחַ לֵאמֹר זֶה יִנְחֲמֵנוּ מִמַּעַשְׁנֵנוּ וּמִעֲצָבוֹן יְדֵינוּ מִן הָאָדָמָה אֲשֶׁר אָרְרָה יְיָדוֹד

והקשה רבינו בחיי

ומה שקרא את שמו נח היה לו לקרותו מנחם לפי הענין שאמר זה ינחמנו ממעשנו. אבל יתכן לפרש כי המ"ם מובלעת...

ילקוט שמעוני בראשית - פרק ה - רמז מב

מלמד שמתושלח חכם גדול היה והיה מזהיר לאביו שלא יקראנו בשמו שאנשי דור המבול מכשפים הן שמא יהרגוהו (נא) בכשפים וכיון שנוולד הוא קראו נח ולאביו אמר קרא אותו מנחם שהוא מנחם את דורו אמרו זה ינחמנו ממעשנו א"ל אם אתם חוזרים בתשובה הוא מנחם אתכם.

פירוש הרמח"ל על הכתובים

באיזה זמן יהיה זה, אלא "ומצא חן ושכל טוב בעיני אלקים ואדם" - זמן גילוי המשיח, שנאמר בו, "הנה ישכיל עבדי ירום ונשא וגבה מאד", ואמרו, ירום מאברהם, נשא מיצחק, וגבה מיעקב, מאד מאדה"ר. ועל הזמן ההוא נאמר, "ומצא חן" בסוד נח - "זה ינחמנו" וכו', כי גם נח היה בסוד גואל....

ומשמו המקורי "מנחם" [שהוא שם הגואל "משיח"] נגרעה האות שלפני "נח" והאות שלאחריו [מפני שנח היה עסוק רק בעצמו, ולא הביט לא לפניו ולא לאחריו ולא פעל עם בני דורו, בכך הכניסו הקב"ה ל"תיבה" המסמלת עולם מרובע של "חממה", מרובע וסגור כמו המ"ם סופית שבסוף תיבת "מנחם" אלא שבתחילה פתח לו הקב"ה פתח הצלה "ופתח התיבה בצידה תשים" כמו המ"ם הפתוחה שבתחילת תיבת מנחם, וביצאו מן התיבה נותר מכל ה"מנחם" רק "נח" כמ"ש: "וישאר אך נח לבדו"¹⁷... לו היה נח פועל על בני דורו היה מסוגל להיות ה"גואל" וכרמזו בשם "משיח" - ר"ת: מנחם, שם, יפת, חס... על כן השתוקק נח לתקן חטאו ולהוליד בן "רביעי" במהותו שישלים את גאולת האנושות, בחינת מ"ם של מנחם, שתהא גם המ"ם של "משיח" שיכניע את כל השלישייה לעבדו יחד שכם אחד!

¹⁷ אין "צדיק" אין "תמים", רק סתם נח לבדו, ללא כל תארי-כבוד...

ומזה כה פחד "חם"! שני אחיו האחרים "שם ויפת" אינם מסיגים את גבולו, אלא פועלים כל אחד בתחומו הוא, כפי שמוכח גם מסיפור זה עצמו, הנה "שם ויפת" אינם מוכיחים את חם על מעשהו הנתעב, אינם מענישים אותו וכלל לא מתייחסים אליו... הם רק עוסקים בשלהם כיסוי מצפוני וערכי לתיקון התוצאות ה"חמיות".

ברגע שהבחין חם שאביו כה משתוקק להוליד "בן רביעי", הבין מיד את המשמעות החמורה לעתידו כ"חם", ה"רביעי" ישאף "לתקן עולם במלכות ש-די

וכל בני בשר [אפילו הכי גופניים-חומרניים] יקראו בשמך"... ותאוותו ובהמיותו מה יהא עליהן?!!...

על כן סיכן עצמו בקללת אביו וסרסו [או אפילו רק "רבעו" ללא פגיעה פיזית באברי-ההולדה, אבל בזה סיכל את כוונת אביו להוליד "בן רביעי טהור", כי לאחר שטומאת-חם נגעה בנח, שוב לא יהיה זה בדרגת "רביעי" אלא מוכתם בכתם של "רביעה"] וכך דחה את גאולת האנושות לשנים רבות.